

AXBOROTLASHGAN JAMIYAT: IJTIMOIIY ONG VA TARAQQIYOT NUQTAI NAZARIDAN FALSAFIY QARASHLAR

Ismatov Abrorjon

Tayanch doktorant Namangan davlat universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15504355>

Annotatsiya. Maqolada axborotlashgan jamiyat fenomenining ijtimoiy ongga ta'siri va uning zamonaviy taraqqiyotdagi falsafiy mazmuni tahlil etiladi. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi bilan vujudga kelayotgan ijtimoiy transformatsiyalar, tafakkur paradigmasining o'zgarishi, bilim va axborotning jamiyat taraqqiyotidagi asosiy resursga aylanishi ijtimoiy-falsafiy yondashuvlar asosida baholanadi. Maqolada inson kapitali, ongli subyekt sifatida shaxs, raqamli tafovut, axborot tengsizligi kabi kategoriyalar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar. Axborotlashgan jamiyat, ijtimoiy ong, falsafiy tahlil, inson kapitali, raqamli tafovut, bilim iqtisodiyoti, taraqqiyot, virtual haqiqat, tafakkur transformatsiyasi.

Zamonaviy dunyoda axborot texnologiyalari va raqamli transformatsiya jamiyatning barcha jabhalarini tubdan o'zgartirmoqda. Axborotlashgan jamiyat tushunchasi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotning asosiy paradigmasi sifatida shakllandi. Bu jarayon nafaqat texnologik taraqqiyot bilan, balki ijtimoiy ongning evolyutsiyasi va falsafiy qarashlarning qayta ko'rib chiqilishi bilan ham bog'liq. Ushbu maqola axborotlashgan jamiyatning ijtimoiy ong va taraqqiyotga ta'sirini falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilishga bag'ishlanadi. Maqolaning maqsadi axborot jamiyatining asosiy xususiyatlarini aniqlash, uning ijtimoiy ongni shakllantirishdagi rolini ko'rib chiqish va taraqqiyotning falsafiy talqinlarini o'rganishdir.

Axborotlashgan jamiyat bugungi dunyo bo'ylab osonlik bilan aloqa va ma'lumot almashish imkoniyatlarini olib kelgan. Bu jamiyatning o'sishida axborot va kommunikatsiya texnologiyalarining keng rivojlanishi va ommalashtirilishi juda muhim ahamiyatga ega.

XXI asrda jamiyat taraqqiyoti axborot va texnologik omillar bilan chambarchas bog'liq holda kechmoqda. "Axborotlashgan jamiyat" tushunchasi postindustrial bosqichda insoniyat taraqqiyotini anglash va baholashning markaziy paradigmasiga aylandi. Bunday jamiyatda axborot resursi moddiy resurslardan ustun bo'lib, bilim va texnologiya ijtimoiy ong shakllanishida asosiy rol ni o'ynaydi. Shu sababli, axborotlashgan jamiyatni ijtimoiy ong va taraqqiyot kontekstida tahlil qilish falsafiy nuqtai nazardan dolzarbdir.

Milliy munosabatlarda o'tmish va ijtimoiy xotira saqlovxonalaridan siyosiy maqsadlarda foydalanish, etnik ongning transformatsiyasi, mahalliy nizolardan tortib urushlargacha, diniy, e'tiqodiy qarama-qarshiliklardan tortib diniy ekstremizm va terrorizmgacha bo'lgan hatti-harakatlarni amalga oshirishda foydalanilmoqda, qolaversa, migratsiya munosabatlarining avj olishi, assimilyatsiya hodisalarining o'sib borishi, xalqaro hamjamiyatlarda millatlarning o'z manfaatlarini himoya qilish hamda madaniy identifikatsiyani saqlab qolishni taqozo etmoqda. Axborotlashgan jamiyatning keng taraqqiy etishi millat va xalqlar o'rtasidagi integratsiya jarayonlarini yuksaltirishi barobarida xalqlarning o'z tarixiy makondagi asoslarini bilishga bo'lgan intilishlarini kuchaytirib kishilarda milliy qadriyatlarni saqlash, jamiyatda ijtimoiy xotirani mustahkamlash, tarixiy o'zlikni bilishga bo'lgan intilishlarini qondirish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda.

Axborotlashgan jamiyat – bu axborotni ishlab chiqarish, saqlash, tarqatish va ulardan foydalanish jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotida markaziy o‘rin egallagan tizim sifatida ta’riflanadi. Daniel Bell (1973) kabi sotsiologlar axborot jamiyatini postindustrial jamiyatning muhim bosqichi sifatida tasniflagan bo‘lib, unda xizmat ko‘rsatish sohasi va bilim iqtisodiyoti ustunlik qiladi. Manuel Kastels esa “Tarmoq jamiyati” (1996) konsepsiyasida axborot texnologiyalari global tarmoqlar orqali ijtimoiy tuzilmalarni qayta shakllantirishini ta’kidlaydi.

Falsafiy nuqtai nazardan, axborotlashgan jamiyat nafaqat texnologik, balki ontologik va epistemologik o‘zgarishlarni ham talab qiladi. Axborotning cheksiz oqimi inson ongini, uning dunyoqarashini va o‘zini o‘zi idrok etishini o‘zgartiradi. Bu jarayon ijtimoiy ongning yangi shakllarini vujudga keltirib, individual va kollektiv identiklikni qayta belgilaydi.

Ijtimoiy ong jamiyat a’zolarining umumiy qadriyatlar, e’tiqodlar va bilimlar majmuasi sifatida ta’riflanadi. Axborotlashgan jamiyatda ijtimoiy ongning shakllanishi axborot texnologiyalari, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarning ta’sirida sodir bo‘ladi.

Axborotlashgan jamiyat – bu ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot bosqichi bo‘lib, unda axborot ishlab chiqarish, saqlash va uzatish asosiy faoliyat sohasiga aylanadi. Bu atama avvalambor D. Bell, M. Kastels, Y. Masuda, P. Druker kabi tadqiqotchilar tomonidan nazariy asoslangan. D. Bellning postindustrial jamiyat modeli bilim va xizmatlar ustuvorligini ko‘rsatadi, M. Kastels esa axborot tarmoqlari orqali ijtimoiy tuzilmaning global transformatsiyasini tahlil qiladi.

Falsafiy nuqtai nazardan, axborotlashgan jamiyat ontologik va epistemologik muammolarni ilgari suradi: axborotning haqiqatga nisbati, raqamli haqiqat va virtual tafakkurning ijtimoiy ongga ta’siri kabi masalalar zamonaviy falsafaning markaziga chiqmoqda.

Inson - bu tabiatning super mukammal mahsuli, uning etik ongi va atrofi zamonaviy jamiyatning belg’isi sifatida o‘zini namoyon etadi. Insonni inson qilayotgan xususiyatlar, ma’lumotlar va ma’naviyatning zamonaviy o‘zgarishlari bilan bog‘liq. Insonning ongi odamning rostligini, uning faoliyati va taassuriyatini tushuntiradi. Insonning ongi idora qiladigan faoliyat endi faqat oddiy qo‘l mehnati emas, balki fan va san’atni ham yaratishiga bo‘lgan ishonch yuksalib bordi. Demak, «taraqqiy qilayotgan fan-texnika insonlar ongining o‘shishiga, ularning ma’naviy qiyofasiga, tafakkuriga ta’sir etdi»[1].

Insonning ongi, falsafiy oqibatlarining muhim muddatlari bilan bog‘liqdir. Insonning erkinlik va huquqlariga oid g‘oyalar, insonning rohati va maqsadi, uning jamiyatga xizmat qilishi va jamiyat bilan aloqalari, shuningdek, insonning o‘zini tushunish va yaratish mohiyati mavzulari insonning ongini tahlil qiladi.

Insonning ongi haqida tushuntirilgan fikrlar, insonning tabiatiga, uning ijtimoiy, ma’naviy va intellektual potentsialiga e’tibor qaratadi. Insonning ongi haqida tahlil va tasavvurlar, insonning uning tabiatiga, jamiyatga va dunyoga ta’siri, uning o‘zini tushunish va o‘zini ifodalash shakllariga oid asosiy mavzularni o‘z ichiga oladi.

Axborot texnologiyalari nafaqat iqtisodiy tizimni, balki inson tafakkuri va dunyoqarashini ham o‘zgartirmoqda. Ijtimoiy ong – bu jamiyat a’zolarining jamoaviy fikrlash uslubi, qadriyatlar tizimi va madaniy identitetning majmuasi. Axborotlashgan jamiyatda ijtimoiy ong quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

Axborot oqimlarining haddan ortiq ko‘pligi natijasida ong bo‘linadi, yaxlit dunyoqarash shakllanishi murakkablashadi.

Raqamli makon ongning asosiy shakllanish platformasiga aylanadi, natijada haqiqat va simulyakrlik o'rtasidagi chiziqli yo'qoladi (J. Bodriyar).

Tafakkur tezkor axborotga asoslangan bo'lib, chuqur mulohaza jarayonlari zaiflashadi.

Bu holatlar axborot bilan ishlash madaniyatini va tanqidiy tafakkur kompetensiyalarini shakllantirish zaruriyatini tug'diradi.

Axborotlashgan jamiyatda taraqqiyot tushunchasi falsafiy nuqtai nazardan qayta ko'rib chiqilishi lozim. An'anaviy ravishda taraqqiyot iqtisodiy o'sish, texnologik innovatsiyalar va ijtimoiy farovonlik bilan bog'liq bo'lgan. Biroq, axborot jamiyati bu tushunchani kengaytiradi va yangi falsafiy savollarni keltirib chiqaradi.

1. Axborot texnologiyalari jamiyat taraqqiyotini tezlash tiradi, ammo bu jarayon inson erkinligiga qanday ta'sir qiladi? Marshall Maklyuxan (1964) "vositalar xabar bo'lib xizmat qiladi" degan fikrni ilgari surib, texnologiyalarning ijtimoiy ongni shakllantirishdagi rolini ta'kidlagan. Axborot jamiyatida texnologik determinizm insonning mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini cheklashi mumkin.

2. Axborot jamiyatida bilim va axborotga kirish imkoniyati teng taqsimlanmagan. Bu "raqamli bo'linish" muammosini keltirib chiqaradi, bu esa ijtimoiy tengsizlikni yanada kuchaytiradi. Falsafiy nuqtai nazardan, bu holat adolat va tenglik tamoyillari nuqtai nazaridan muhokama qilinishi kerak.

3. Axborot jamiyatida taraqqiyot faqat texnologik yutuqlarga qarab baholanmasligi, balki insonning ma'naviy va axloqiy rivojlanishiga xizmat qilishi lozim. Fransis Fukuyamaning "Tarixning oxiri va oxirgi odam" asarida ta'kidlanishicha, axborot jamiyati insoniyatni yangi maqsadlarga yo'naltirishi, lekin bu maqsadlar insonning o'ziga xos qadriyatlariga mos kelishi kerak.

O'tmish hozirgi va kelajak voqea-hodisalarining inson ongida o'zaro to'qnashuvini sodir etishi bilan birga insondagi tarixiy tafakkurning asl mohiyatini ochib beruvchi bilim sohasi sifatida o'rtaga chiqadi. Bunda tarixiy haqiqat namoyon bo'ladi va shuni aytish kerakki, falsafiy-tarixiy adabiyotlarda «tarixiy haqiqat deb haqiqiy tarixiy (iqtisodiy, siyosiy, madaniy, ijtimoiy) voqelikka aytiladi»[2].

Axborotlashgan jamiyat sharoitida ijtimoiy ong o'zgaruvchan, dinamik va kompleks tizimga aylanmoqda. Falsafiy nuqtai nazardan, bu jarayon tafakkur, bilim, madaniyat va qadriyatlarning yangi paradigmasini shakllantirishga olib keladi. Taraqqiyot endi faqat moddiy emas, balki ma'naviy-axboriy mezonlar asosida baholanadi. Shu bois, axborotlashgan jamiyatda inson kapitalini rivojlantirish, raqamli tafakkurni shakllantirish va ijtimoiy ongning yangi shakllarini chuqur o'rganish bugungi falsafaning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Axborotlashgan jamiyat falsafiy muammolarni ham keltirib chiqaradi. Bir tomondan, axborotning erkin oqimi bilim va ijodkorlikni rivojlantirsa, boshqa tomondan, axborot manipulyatsiyasi, maxfiylik muammolari va raqamli nazorat kabi masalalar inson erkinligiga tahdid soladi. Falsafiy nuqtai nazardan, bu muammolar insonning o'z-o'zini anglash va jamiyatning kelajagiga ta'sir qiladi.

Kelajakda axborotlashgan jamiyat yanada rivojlanishi kutilmoqda. Sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar va blokcheyn texnologiyalari ijtimoiy ongni yanada o'zgartiradi. Falsafiy nuqtai nazardan, bu jarayon insoniyatning ma'naviy va axloqiy mas'uliyatini oshiradi. Axborot

jamiyati nafaqat texnologik, balki insoniy qadriyatlar va maqsadlarni qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

Bunda kishilar tarixiy ongi ijtimoiy xotiraning davomiyligini ta'minlovchi omil sifatida jamiyatning yetuk ongini belgilab beruvchi ijtimoiy ong shaklidir. Ijtimoiy ong shakllari ijtimoiy munosabatlar negizida va jarayonida vujudga keladi va rivojlanadi. Masalan, siyosiy ong – «siyosiy guruhlar, davlatlar, xalqlar, millatlar va elatlarning o'zaro bir-birlariga bo'lgan siyosiy munosabatlarini aks ettiruvchi siyosiy tasavvur va tushunchalar, g'oyalar va qarashlardan umumlashgan tizimi»[3] hisoblansa, huquqiy ong – huquqiy munosabatlarni tartibga soladi. Axborotlashgan jamiyat ijtimoiy ong va taraqqiyot nuqtai nazaridan yangi imkoniyatlar va muammolarni keltirib chiqaradi. Bu jamiyatda axborotning roli, shaxslarning va jamiyatlarning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy ongning o'zgarishi, axborotlashuv jarayonlarining natijasi bo'lib, bu, o'z navbatida, jamiyatning barqaror rivojlanishiga olib keladi. Falsafiy qarashlar, axborotlashgan jamiyatning ijtimoiy taraqqiyotdagi o'rnini chuqur tahlil qilishga yordam beradi.

Axborotlashgan jamiyat ijtimoiy ong va taraqqiyotning yangi shakllarini vujudga keltirdi. Bu jarayon falsafiy nuqtai nazardan ko'plab savollarni keltirib chiqaradi: axborotning cheksiz oqimi inson erkinligiga qanday ta'sir qiladi? Taraqqiyotning maqsadlari qanday bo'lishi kerak? Ijtimoiy ongning transformatsiyasi insoniyatning kelajagini qay darajada belgilaydi? Ushbu savollar falsafiy tadqiqotlarning dolzarb yo'nalishlari bo'lib, axborot jamiyatining kelajagini tushunishda muhim ahamiyatga ega.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Умумий психология: Педагогика ва психология бакалавриат таълим йўналиши талабалари учун дарслик. Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2008. -Б.186.
2. Барг М.А. Исторический факт: структура, форма, содержание // История СССР. — 1976. — № 6. — С. 56-69.
3. Фалсафа. –Тошкент: Ўқитувчи. 2005. – Б.204.
4. Содиржонов М. Yoshlar kundalik hayotining virtuallashuv sabablari va omillari (sotsiologik tahlil) //in Library. – 2023. – Т. 3. – №. 3. – С. 36-40.
5. Мухриддин Содирджонов Значение национальных и этносоциальных процессов в социологическом исследовании человеческого капитала // ОИИ. 2021. №5/S. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/znachenie-natsionalnyh-i-etnosotsialnyh-protsessov-v-sotsiologicheskom-issledovanii-chelovecheskogo-kapitala> (дата обращения: 21.05.2025).
6. Sodirjonov M. M. On the coverage of ethnic processes in the information space //Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). – 2020. – Т. 9. – №. 6. – С. 165-171.